

lanmıyordu. Sürsat, XVII. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren hem bedelen hem ayne tahsil edilir hale geldi. Ancak uygulamalarda bazan nüzülün ürün olarak alınması usulünün sürdürüldüğü, XVIII. yüzyılın sonlarındaki savaşlarda da aynı tahsilatın yapıldığı dikkati çeker (Cezar, s. 119).

Avâriz ve nüzül bedelleri genellikle kuruş cinsinden hesaplanarak tevzi edilir, tahsilât çeşitli para birimleriyle yapılabildi. Nüzül akçesi miktarı zamana, bölgeye ve duruma göre değişiklik arzederdi. Meselâ 1006'da (1598) Rumeli yakasındaki her bir avâriz hânesinden 300 akçe toplanmıştı. 1020'de (1611) Anadolu eyaletinden avâriz hânesi başına 500 akçe tahsil edilmesi için ilgili kadılara emirler yazılmıştı (BA, A.DVN. MHM, nr. 938, s. 62). Aynı yıl Samsun, Alaçam ve Bafra'dan avâriz hânesi başına 1000 akçe toplanmıştır. Girit seferi sırasında her avâriz hânesinden 5 kuruş (= 400 akçe), 1127 (1715) Mora seferinde avâriz hânesi başına 600 akçe alınmıştır. Buna göre nüzül bedeli akçesinin -para değerindeki düşüşler de dikkate alınarak- 300 ile 1000 akçe arasında değiştiği söylenebilir. Ayrıca avâriz hânesini teşkil eden normal hânelerin sayısı zamana ve bölgeye göre değiştiğinden (3, 5, 10, 15 normal hâne bir avârizhânesi) avârizhânelere göre talep edilen akçe miktarları farklılık gösterebiliyordu.

XVII. yüzyıl başlarında ordu hazinesi gelirlerinin önemli bir kısmını nüzül bedelleri teşkil etmekteydi. Meselâ Cigalazâde Sinan Paşa'nın İran seferinde ordu hazinesi gelirlerinin % 55'ini (25.182.436 akçe) sürsat ve kürekçi bedeliyle birlikte nüzül bedeli oluşturmaktaydı. Kuyucu Murad Paşa'nın Tebriz seferinde bu oran % 2,5'ta (2.296.390 akçe) kalmıştır. Nasuh Paşa zamanında sürsat, mekkâre ve kürekçi bedelleriyle beraber % 34 (39.668.983 akçe), Damad Kara Mehmed Paşa'nın Revan seferinde % 13 (39.373.033 akçe) nisbetindeydi (İşbilir, s. 101-106). 1127 (1715) Mora seferinde ise nüzül bedeli ordu hazinesinin % 6,3'üne tekabül etmekteydi (Ertaş, s. 261). Nüzül bedelleri, XVII. yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren merkezî devlet hazinesinin de önemli bir gelir kalemini oluştururdu. Meselâ 1109 (1698) ile 1125 (1713) arasında Hazine-i Âmire defterlerinde kayıtlı olan nüzül bedeli gelirleri 58 milyon ile 92 milyon arasında değişen miktarlardaydı (Tabakoğlu, s. 158).

Nüzül ve genel anlamda avâriz vergilerinin tamamı birçok Osmanlı müellifi ta-

rafından kabul edilmiş, ancak mecbur kalınmadıkça başvurulmaması gereken uygulamalar olarak görülmüştür. Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa'nın iç göç hadiselelerinin önüne geçmek, özellikle gayri müslim tebaanın gönlünü ve bağlılığını kazanmak için nüzül, sürsat, beldar, laçırmacı, fırın, nefir-i âm ve iştira bedelleri gibi avâriz nevinden olan vergilerin tamamını hazine için büyük bir gelir kaynağı olmalarına rağmen kaldırdığı ve mevkufat kalemindeki defterlerin hepsini sefer dönüşü imha etmek üzere Edirne'ye gönderdiği, fakat Salankamen'de şehit düşmesiyle bu tasavvurun sonuçsuz kaldığı bilinmektedir (Aycibin, s. 93-94). Tanzimat'tan sonra diğer örfî tekâlifle birlikte avâriz ve nüzül vergileri de kaldırılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 75, s. 281, hk. 624; nr. 78, s. 289; nr. 79, s. 21, hk. 50-54, s. 442, hk. 1119; nr. 81, s. 81, hk. 176; BA, MAD, nr. 2011, s. 55, 64; nr. 3260, s. 119; BA, D.MKF (dosya), nr. 4/33, 59; BA, D.MKF, nr. 27423; BA, KK, nr. 71, s. 48, 148, 493; nr. 1794, s. 41, 90-92, 146, 150, 158, 165, 169, 172; BA, A.DVN.MHM, nr. 938, s. 62; Selânikî, *Tarih* (İpsirli), II, 714, 716-717, 785, 828; *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efen-di Tarihi* (haz. Ziya Yılmaz), Ankara 2003, I-II, tür.yer.; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât* (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 343; Mevküfâtı, *Vâkiât-ı Rüzmerre*, TSMK, Revan Köşkü, nr. 1223, I, vr. 175^{a-b}; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlipleri*, İstanbul 1996, IX, 407; Lütfi Güçer, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul 1964, s. 67-114; R. Murphy, *The Functioning of the Ottoman Army under Murad IV: 1623-1639/1032-1049* (doktora tezi, 1979), University of Chicago, s. 235, 237-238, 240-241; Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemi-ne Girenken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul 1985, s. 154, 157-160; Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, İstanbul 1986, s. 119; Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazâsi*, Ankara 1989, s. 123-124; a.mlf., "Bedel", *DİA*, V, 301; Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri: 1578-1612*, İstanbul 1993, s. 33-36; Ömer İşbilir, *XVII. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İlaşe, İkmal ve Lojistik Meseleleri* (doktora tezi, 1997), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 8-15, 101-106; Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi: 1300-1600* (trc. Halil Bertay), İstanbul 2000, I, 139-140; M. Yaşar Ertaş, *Mora'nın Fethinde Osmanlı Sefer Organizasyonu: 1714-1716* (doktora tezi, 2000), MÜ Türkîyat Araştırmaları Enstitüsü, s. 84-85, 243, 261; Zeynep Aycibin, *Köprülüzâde Mustafa Paşa ve Dönemi* (yüksek lisans tezi, 2001), Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 93-95; B. McGowan, "Osmanlı Avâriz-Nüzül Teşekkülü, 1630-1830", *TTK Bildiriler*, VIII (1981), II, 1327-1331; Ömer Lütfi Barkan, "Avanz", *İA*, II, 13-19.

ÖMER İŞBİLİR

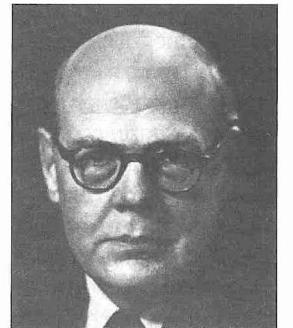
NYBERG, Henrik Samuel

(1889-1974)

İsveçli şarkiyatçı ve dinler tarihçisi.

Söderbarke'de doğdu. On üç yaşına kadar bir papaz olan babası tarafından eğitildi. Orta öğrenimini Vasteras'ta tamamladı. 1908'de Uppsala Üniversitesi'ne klasik diller ve Doğu dilleri öğrencisi olarak girdi; bu dönemde konferanslarına katıldığı Ignaz Goldziher'den etkilenecek Arap-İslâm kültürü çalışmalarına yöneldi. 1919'da *Kleinere Schriften des Ibn al-'Arabi* başlıklı teziyle doktor oldu. 1924-1925 yıllarında pratik Arapça'sını ilerletmek için Mısır'da bulundu, bu arada Mu'tezile âlimi Ebül-Hüseyn el-Hayyât'ın *Kitâbü'l-İn-tişâr*'ını neşretti (Kahire 1925). 1931-1956 yılları arasında Uppsala Üniversitesi'nde Sâmi dilleri profesörlüğü ve kürsü başkanlığı yaptı; hayatının son on sekiz yılında yine aynı üniversitede emekli profesör olarak çalıştı.

Ünlü şarkiyatçı Karl Wilhelm Zetterstéen'in de öğrencisi olan Nyberg ilmi kariyerinin başlarında Orta Farsça'ya yöneldi; özellikle bu dilin kollarından Ârâmî alfabesiyle yazılan Pehlevî lehçesini inceledi ve bulduğu belgeleri bir makalede yayımladı ("The Pahlavi Documents from Avromân", *Le Monde oriental*, sy. 17 [1923], s. 182-230). Daha sonra da vaktinin çoğunu Pehlevî çalışmalarına ayıran Nyberg Uppsala Üniversitesi'nde İranistik araştırmalarını başlattı. Nathan Söderblom ve arkadaşları Tor Andrae'den etkilenecek Avesta ile ve bilhassa Gathalar'la ilgilendi. Eski İran dinlerine yönelik çalışmalarını *İrans forntida religioner* başlığıyla yayımladı. Zerdüş'tün Orta Asya Şamanizmi'nin belli bir tipinden ilham aldığı iddia eden Nyberg'in bu konuda yazdıkları pek çok açıdan tenkide uğramakla birlikte kendi sahasındaki ilmi tartışmalar üzerinde etkili oldu. Nyberg, İslâm ile Maniheizm ara-

Henrik Samuel Nyberg

sındaki tartışmaları konu alan çalışmalar da yaptı. Ancak daha çok Zerdüştilik ve Orta Farsça yazıtları üzerinde yoğunlaştı ve bu iki sahaya önemli katkılarda bulundu. Ayrıca temel ilgi konularından biri olmadığı halde İbrânîce üzerine de eğildi ve bu bağlamda *Studien zum Hoseabuche* adlı eserini kaleme aldı. Başından itibaren Arapça ve Ârâmîce üzerinde karşılaştırmalı araştırmalar yapan Nyberg, *The Encyclopaedia of Islam*'ın yürütme kurulunda görev aldı ve çeşitli yazılarıyla katkılarda bulundu. Onun bu ansiklopedideki "Mu'tezile" maddesi erken dönem kelâm literatürüne hâkimiyetini göstermesi bakımından önemlidir. Dilciliğinin yanında geniş bir ilgi alanına sahip olan Nyberg, 9 Şubat 1974'te Uppsala'da sona eren hayatı boyunca pek çok kitap ve makale yazmıştır. Bunlardan 1959'a kadar olanların bibliyografyası o yıl 70. yaş günü münasebetiyle (Christopher Toll, *Professor H. S. Nybergs förtfattarskap*, Stockholm 1959), daha sonra kaleme aldıkları ise ölümünün ertesi yılında 1959'dan öncekilerle ve hakkında çıkan yazılarla birlikte dört bölüm halinde ("Monumentum H. S. Nyberg", *Acta Iranica*, sy. 1-4 [Leiden 1975]) neşredilmiştir. Nyberg ulusal ve uluslararası birçok akademik kuruluşun üyesiydi, ayrıca çok sayıda ödül kazanmıştı. En seçkin ödüllerinden biri, 1957'de XXIV. Milletlerarası Oryantalistler Kongresi'nde aldığı Mark Lidzbarski altın madalyasıdır. İsveçli şarkiyatçıların önemli yayın organı *Le Monde oriental*'i hocası Zetterstéen'den sonra 1928-1949 yılları arasında Nyberg çıkarmıştır.

Eserleri. 1. *Kleinere Schriften des Ibn al-'Arabi* (Leiden 1919). Nyberg'in doktora tezi olup Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *İnşâ'ü'd-devâ'ir*, *Ukletü'l-müstevfiz* ve *et-Tedbirâtü'l-ilâhiyye* adlı eserlerinin tahkikidir. Tasavvufun menşei hakkında uzun bir giriş içeren bu tezde İbnü'l-Arabî'nin düşünce sistemi farklı mistik gelenekleri birleştiren bir fenomen olarak ele alınmaktadır. 2. *Le livre du triomphe et de la refutation d'Ibn er-Rawendi l'hérétique par Abou l-Hosein Abderrahim Ibn Mohammed Ibn Osman el-Hayyat* (Kahire 1925). Ebü'l-Hüseyyin el-Hayyât'ın *Kitâbü'l-İntişâr ve'r-red 'ale'bnî'r-Râvendî el-mülhid* isimli eserinin neşridir. 3. *Hilfsbuch des Pehlevi* (Uppsala 1928-1931). Nyberg'in Orta Farsça çalışmalarına en önemli katkısı sayılan eser birincisi metinler, alfabe, indeks, notlar ve giriş, ikincisi ideogramlar, sözlük, kısaltmalar ve gramer incelemeleri olmak üzere iki ciltten meydana gelmektedir. *A Manual of Pahlavi* bu kitabın geliştirilmiş ve kısmen değiştirilmiş İngilizce versiyonudur. Nyberg bunun ilk cildini kendisi yayımlamış (Wiesbaden 1964), son günlerine kadar üzerinde çalıştığı halde tamamlayamadığı II. cildini ölümünden sonra öğrencileri neşretmiştir (Wiesbaden 1974). 4. *Texte zum mazdayasnischen Kalender* (Uppsala 1934). Zerdüşti takvimiyle ilgili Pehlevî metinlerini içerir. 5. *Studien zum Hoseabuche: Zugleich ein Beitrag zur Klärung des Problems der alttestamentlichen Textkritik* (Uppsala 1935). Eski Ahid'in Hoşea kitabı üzerine kaleme alın-

mış olan ve İbrânîce yazmaların anlaşılmasında sözlü geleneğin önemini vurgulayan eser muhafazakâr bir metin tenkidî örneği sunmaktadır. 6. *Irans forntida religioner* (Stockholm 1937). Eski İran dinlerini konu alan bu âbidevî eser yayımlandıktan hemen sonra *Die Religionen des alten Iran* adıyla Almanca'ya çevrilmiş (Leipzig 1938), bu tercüme müellifin ilâveleriyle birlikte daha sonra tekrar basılmıştır (Osnabrück 1966). 7. *Frahang i Pahlavik* (Wiesbaden 1988). Nyberg, Sâsânîler döneminden kalma bu sözlük üzerinde 1920'lerin başlarından itibaren çalışmışsa da yayımını gerçekleştirememiş, ölümünden sonra Bo Utas tarafından Christopher Toll'ün yardımıyla onun müsveddelere hareketle ilim âlemine sunulmuştur. Pek çok eksiği olmasına rağmen Nyberg'in eseri bu çok zor metin için hâlâ standart nüsha durumundadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Necib el-Akiki, *el-Müsteşrikün*, Kahire 1980, III, 34; Abdurrahman Bedevî, *Mevsû'atü'l-müsteşrikîn*, Beyrut 1984, s. 414-415; Ebü'l-Kâsım Sehâb, *Ferheng-i Hâverşinâsân*, Tahran, ts., s. 247-248; B. Utas, "Henrik Samuel Nyberg", *AO*, XXXVI (1974), s. 5-9; a.mlf. – Feridun Vehmen, "Henrik Samuel Nyberg", *Rehnûmâ-yi Kitâb*, XVII, Tahran 1353 hş./1974, s. 156-165; J. Duchesne-Guillemin, "Henrik S. Nyberg", *JA*, CCLXIII (1975), s. 1-2; W. Eilers, "Henrik Samuel Nyberg (1889-1974)", *ZDMG*, CXXVII/1 (1977), s. 1-5; Carlo C. Cereti, "Nyberg, Henrik Samuel", (http://www.iranica.com/articles/ot_grp5/ot_nyberg_20041020.html); Frithiof Rundgren, "Nyberg, H. S.", *ER*, XI, 30-31.

 ÖMER TÜRKER